

Zelfstandig werken op het Amadeus Lyceum: docenten vs leerlingen!

"I expect you all to be independent, innovative, critical thinkers who will do exactly as I say!"

Nelleke Wester (0421502) en Erwin Verweij (3005488).
Begeleiding: Bjorn Wansink
Universiteit Utrecht, IVLOS Lerarenopleiding start februari 2010.
December 2010.

Introductie

Midden in de nieuwe wijk Vleuterweide staat het Amadeus Lyceum: een betrekkelijk nieuwe school, in een nieuw gebouw met vooral veel nieuwe ideeën. Naast het feit dat het Amadeus Lyceum tuurprofielschool is, staat de school bekend om de manier waarop er gewerkt wordt. Leerlingen werken achter laptops in domeinen waar plek is voor negentig leerlingen tegelijkertijd. Er is geen vijftig minuten rooster, maar leerlingen krijgen instructies van maximaal een half uur en gaan daarna vooral zelf aan de slag. Naast gewone vakken zijn er Keuze Werktijd (KWT)-uren, waarin de leerlingen zelf bepalen aan welk vak ze werken. Leerlingen plannen hun eigen werk in, met behulp van weekbrieven, PTA's en de Elektronische Leeromgeving (ELO). Er wordt van hen verwacht dat zij zelfstandig werken.

Het Amadeus Lyceum is dan ook een 'vernieuwingschool': een school waarin de klassieke situatie van een docent als kennisoverdrager voorin de klas wordt losgelaten. De docent treedt meer op als coach van de leerlingen en de leerlingen hebben een grote verantwoordelijkheid in de vormgeving van hun leerproces (Sol & Stokking, 2009, p.5). Een interessante vraag hierbij is welke mening docenten en leerlingen hebben over de werkzaamheid van zelfstandig werken op het Amadeus Lyceum. Dit onderzoek probeert een antwoord op deze vraag te vinden.

Relevantie: de opkomst van 'het nieuwe leren'

Het Nederlandse voortgezet onderwijs is voortdurend aan verandering en discussie onderhevig. Zelfstandig werken is een onderwerp dat hierbij steeds om de hoek komt kijken. Het onderwerp staat altijd in de belangstelling binnen scholen zelf, maar ook in de onderwijswetenschap en bij beleidsmakers (Nuy & van Vroonhoven, 2003, p. 7).

Hoewel bijvoorbeeld montessorischolen al decennia lang experimenteren met zelfstandig werken, is het onderwerp pas echt in de belangstelling gekomen sinds de invoering van het Studiehuis in de bovenbouw havo/vwo vanaf 1998. Binnen het Studiehuis wordt de 'klassieke' benadering, namelijk dat een docent alleen volgens een strakke lessentabel feitelijke informatie aan de leerlingen biedt, losgelaten. In plaats daarvan wordt ervoor gezorgd dat de tijd die leerlingen op school doorbrengen gevarieerder is, door ruimte in te bouwen voor uren begeleiding in kleiner verband, zelfstudie en stages. Hierbij is het belangrijk dat leerlingen een grotere mate van zelfstandigheid en verantwoordelijkheid voor hun eigen studie leren hebben (Nuy & van Vroonhoven, 2003, p. 9, 10).

De redenen achter het toenemende belang van zelfstandig werken in de bovenbouw zijn in twee categorieën te verdelen. Enerzijds wordt de aansluiting tussen het middelbaar onderwijs en het hogere onderwijs naar verwachting beter en worden leerlingen beter voorbereid op de arbeidsmarkt. Binnen de school hebben docenten persoonlijker contact met leerlingen en wordt het leren voor leerlingen plezieriger, afwisselender en

doelmatiger, doordat zij actiever bij de lesstof betrokken worden (Nuy & van Vroonhoven, 2003, p. 12-20).

Vernieuwingsscholen als het Amadeus Lyceum hebben de ideeën achter het Studiehuis verder uitgebouwd en ook ingevoerd in de onderbouw. Het 'nieuwe leren' op deze scholen wordt door Oostdam e.a. (2006) beschreven als een proces waarbij de leerlingen een grote verantwoordelijkheid nemen voor het eigen leren. Ze delen een groot deel van de lestijd zelf in, waarbij zij gebruik maken van studieplanners en instructie-uren. Ze maken zelf afspraken met medeleerlingen en docenten wanneer zij daar de behoefte toe voelen. Op vernieuwingsscholen wordt leren beschouwd als een sociale activiteit, wat plaatsvindt in multifunctionele onderwijsruimten. Er wordt veel gebruik gemaakt van ICT en van nieuwe beoordelingsmethodieken, die meer aansluiten op de vaardigheden van de leerlingen (Oostdam e.a., 2006).

Het afgelopen decennium zijn er veel vernieuwingsscholen bijgekomen. Onder andere vanuit het IVLOS is hier door verschillende onderzoekers adequaat op gereageerd, door onderzoek te doen naar de manier van werken op vernieuwingsscholen. Zo zijn in het onderzoek van Oostdam e.a. (2006) leerlingen en docenten van verschillende vernieuwingsscholen geïnterviewd over het nieuwe leren (Oostdam e.a., 2006).

De manier van werken op het Amadeus Lyceum is niet eerder onderzocht. Daarnaast zijn er nog geen onderzoeken uitgevoerd die zich volledig focussen op de percepties van docenten en leerlingen over zelfstandig werken. Door dit voor het Amadeus Lyceum te onderzoeken, kunnen aankomende leerlingen en hun ouders meer inzicht krijgen in de werkwijze en vooral de ervaringen hiermee op het Amadeus Lyceum. Op basis daarvan kan wellicht een beter afgewogen schoolkeuze gemaakt worden. Daarnaast is de hoop vooral dat medewerkers van het Amadeus Lyceum kunnen profiteren van de uitkomsten van het onderzoek. Doordat het onderzoek is gefocust op de percepties van docenten en leerlingen, kan de school meer inzicht krijgen in de praktische neerslag van haar beleid.

Theorieën: op zoek naar een definitie van zelfstandig werken

Op sommige vernieuwingsscholen wordt zelfstandig werken vooral opgevat als verantwoordelijk zijn voor de planning en het op tijd afronden van taken, terwijl op andere scholen de leerlingen meer vrijheid krijgen in het stellen van eigen leerdoelen en het uitzetten van eigen leerroutes (Oostdam e.a., 2006). De definitie van zelfstandig werken is dan ook niet eenduidig. Opvallend is dat de verschillende geraadpleegde onderzoeken, evenals het Amadeus Lyceum zelf, geen eenduidige definitie van zelfstandig werken aanbieden.

In het onderzoek van Nuy en van Vroonhoven (2003) wordt professor dr. Simons aangehaald, een toonaangevende geleerde op het terrein van zelfstandig werken. Bij zijn benadering wordt uitgegaan van leerfuncties, die tijdens het leren moeten worden

vervuld. Voorbeelden zijn het verduidelijken van doelstellingen, motiveren tot leren, geven van concrete voorbeelden bij de stof en overhoren. Bij zelfstandig werken gaat het om de vraag in hoeverre de leerling deze leerfuncties vervult. In het onderzoek worden drie punten op de schaal aangegeven die een beeld schetsen van de mate waarin zelfstandig werken van toepassing is:

- “1) De docent tracht de leerfuncties zoveel mogelijk over te nemen van de leerlingen. Bijvoorbeeld: de leraar geeft de leerlingen een schema van de stof.
- 2) De docent zet middels vragen en opdrachten de leerlingen ertoe leerfuncties zelf te vervullen. Bijvoorbeeld zelf een schema van de stof laten maken.
- 3) De docent laat het vervullen van de leerfuncties aan de leerlingen over. De leerling moet zelf het initiatief nemen tot het vervullen van de leerfuncties en houdt zelf de controle (Nuy & van Vroonhoven, 2003, p.32, 33).”

In hun beschrijving van vernieuwingsscholen gebruiken Oostdam e.a. (2006) twee kenmerken die van belang zijn voor de definitie van zelfstandig werken. In de eerste plaats is op de vernieuwingsscholen veel aandacht voor “zelfregulatie en metacognitie”: leerlingen reguleren, bewaken en evalueren het eigen leerproces, waardoor zij ook leren van hun eigen leren (Oostdam e.a., 2006, p. 9). Het tweede kenmerk dat Oostdam e.a. noemen is het zelfverantwoordelijk leren. Hierbij gaat men ervan uit dat een leerling het beste leert door kennis zelf te (re)construeren (Oostdam e.a., 2006, p. 9, 10). Wanneer naar de schaal van Nuy en van Vroonhoven gekeken wordt, is duidelijk dat het Amadeus Lyceum op het derde punt zit, waarin de mate van zelfstandigheid het sterkst is.

Luc Stevens

De denkbeelden van emeritus hoogleraar orthopedagogiek en onderwijsadviseur Luc Stevens vormen de inspiratiebron achter het nieuwe leren op het Amadeus Lyceum. Het uitgangspunt is dat de leerling de verantwoordelijkheid op zich neemt voor zijn eigen leren. Zo maakt een Amadeus Lyceum-leerling in het begin van de week een afvinklijst, waar hij alle door hem te vervullen taken in verwerkt. Als de leerling twijfels heeft over de haalbaarheid of over de in te vullen opdrachten, dan kan hij samen met een vakdocent of zijn mentor een plan maken. Zo heeft de leerling al in het begin van de week een overzicht van hetgeen de komende tijd moet gebeuren. In portfolio's leggen leerlingen vast waar ze mee bezig zijn en wat nog beter kan. Kinderen worden continu uitgedaagd om zelf oplossingen voor hun vragen te bedenken.

Als een leerkracht een instructie voor de hele klas wil geven, dan roept hij de groep bijeen in een afgesloten klaslokaal. De klassieke lessen van vijftig minuten zijn op het Amadeus Lyceum niet meer terug te vinden: volgens Stevens kun je geen vak leren in wekelijks twee keer vijftig minuten.

Stevens ziet de omgeving als een beschikbare leerbron, die ervoor zorgt dat leerlingen iedere keer een stap verder komen. "It takes a whole village to raise a child", aldus Stevens: om een kind op de voeten is een heel dorp (lees: betekenisvolle omgeving) nodig. In het traditionele onderwijs bewegen leerlingen zich voort in een gestandaardiseerd systeem. Stevens is ervan overtuigd dat leerlingen groeien in keuzevrijheid. Het afdraaien van een methode werkt demotiverend, omdat de begaafdere kinderen moeten wachten op de minder begaafde kinderen en de kinderen die langzamer zijn moeten weer wachten tot de docent tijd voor hen heeft (Zuidweg, 2006).

Het principe van het Amadeus Lyceum is gebaseerd op het idee dat ons allemaal zin in leren is gegeven. Mensen zijn immers gemotiveerd om datgene te laten zien wat ze kunnen en willen meer kunnen. Het idee is dan ook dat het Amadeus Lyceum-leerlingen de gelegenheid geeft bewust te werken aan hun eigen ontwikkeling. Het onderwijs zou daartoe dynamischer moeten worden, wat wil zeggen dat er rekening gehouden wordt met individuele verschillen tussen leerlingen (Buist, 2007).

Het Amadeus Lyceum liet bij haar start dan ook het onderwijs in structurele leseenheden los. Docenten en mentoren spreken leerlingen aan op hun mogelijkheden, interesses en doorzettingsvermogen. De leerlingen dienen keuzes te maken, eigen verantwoordelijkheid te dragen en zichzelf af te rekenen op hun eigen resultaten. Een belangrijke en veel geziene activiteit van leraren op het Amadeus Lyceum is het directe contact met de leerling. Sommige leerlingen vragen uit zichzelf om hulp, anderen moeten actiever ondersteund worden vanuit initiatieven van de docenten (Buist, 2007).

Volgens Stevens moet een school aan de drie grootste basisbehoeften van leerlingen, namelijk relatie, competentie en autonomie beantwoorden. Onder de basisbehoefte relatie wordt verstaan dat leerlingen zich geaccepteerd en veilig voelen. Onder competentie wordt verstaan dat leerlingen ontdekken dat ze de taken die ze moeten doen, aankunnen en dat ze ontdekken dat ze steeds meer aankunnen. Met autonomie wordt bedoeld dat de leerlingen weten dat ze hun leergedrag zelf kunnen sturen. Daarmee wordt leren betekenisvoller voor een leerling, omdat deze invloed heeft op wat er wordt geleerd en hoe er wordt geleerd (holtbanck.nl, 2010).

Wanneer de drie basisbehoeften van een leerling gekoppeld worden aan drie belangrijke onderdelen van het pedagogische en didactische handelen van de expert, namelijk de interactie in de klas, de instructie en de klassenorganisatie, ontstaat er een matrix waarin negen kenmerkende gedragingen van experts te zien zijn (Dijkstra, 2002). Deze negen kenmerken zouden in het onderwijs teruggezien moeten worden op het Amadeus Lyceum:

	Relatie	Competentie	Autonomie
Interactie	Leerlingen persoonlijk ontmoeten	Leerlingen helpen reflecteren	Leerlingen ruimte geven, initiatieven honoreren
Instructie	Een instructie geven die veilig is voor leerlingen	Activerend leren centraal stellen in opdrachten	Leerlingen (mede) de taak en/of de vormgeving daarvan laten kiezen
Klassenorganisatie	Ontmoetingstijd creëren met leerlingen	Aanpassingen in tijd en ruimte maken voor leerlingen	Met leerlingen plannen wat ze hoe gaan doen

Een blik op bovenstaande tabel leert dat vooral de laatste basisbehoefte van Stevens, autonomie, relevant is voor dit onderzoek over zelfstandig werken. Ook aspecten van de behoefte competentie, zoals het zelf reflecteren en activerend leren, passen bij een definitie van zelfstandig werken. Samen genomen met de theorieën uit Oostdam e.a. (2006) en Nuy en van Vroonhoven (2003) zou zelfstandig werken op het Amadeus Lyceum ongeveer het volgende in moeten houden:

- Leerlingen stellen hun eigen leeractiviteiten op met behulp van een weekbrief (waarin de taken voor de komende week staan)
- Leerlingen kiezen mede de taak en/of de vormgeving daarvan
- Op basis van bovenstaande keuzes maken leerlingen hun eigen planning, waarin zij zelf bepalen welke taak wanneer wordt uitgevoerd
- Leerlingen worden uitgedaagd zelf initiatief te nemen, zowel wat betreft het raadplegen van een expert als het aanpassen van de eigen plannen en het bedenken van eigen oplossingen

Bovenstaand is een theoretische weergave van de visie die is aangehouden bij het oprichten van het Amadeus Lyceum. De vraag is nu in hoeverre deze visie doorklinkt in de dagelijkse schoolpraktijk en vooral hoe docenten en leerlingen deze praktijk ervaren en waarderen.

Opzet van het onderzoek

De hoofdvraag die in dit onderzoek wordt beantwoord luidt:

Wat zijn verschillen in de percepties van de werkzaamheid van zelfstandig werken tussen eindexamen leerlingen havo en hun docenten van het Amadeus Lyceum?

Voor dit onderzoek zijn tien diepte-interviews gehouden, met vijf eindexamenleerlingen havo en vijf docenten van hen. De keuze is op havoleerlingen gevallen, omdat zij het 'gemiddelde' niveau van de school representeren. Binnen de havo opleiding is voor eindexamenleerlingen gekozen, omdat zij nu de meeste ervaring met de school hebben en er naar verwachting dan ook een duidelijkere en meer volledige mening over zullen hebben dan jongere leerlingen. De onderstaande tabellen geven meer informatie over de respondenten:

Leerlingen

Geslacht	Leeftijd	Leerlaag	Bijzonderheden
Vrouw	16	HAVO 5	-
Man	18	HAVO 5	Sinds klas 3 op Amadeus Lyceum.
Vrouw	17	HAVO 5	Is eenmaal blijven zitten.
Vrouw	18	HAVO 5	Heeft VMBO afgerond.
Vrouw	16	HAVO 5	-

Docenten

Geslacht	Leeftijd	Vakgebied	Geeft les aan...
Vrouw	41	Geschiedenis/maatschappijleer	2 ^e fase
Man	30	Gym	VMBO / 2 ^e fase
Vrouw	26	Kunst algemeen	2 ^e fase
Man	34	Wiskunde	HAVO 3 / 2 ^e fase
Man	27	Economie	VMBO / 2 ^e fase

De keuze voor een kwalitatief onderzoek zit vooral in het feit dat gezocht wordt naar percepties. Om gevoelens en meningen van respondenten te kunnen onderzoeken, zijn kwantitatieve instrumenten zoals enquêtes niet toereikend. Het is belangrijk dat de respondenten de ruimte krijgen hun 'zegje' te doen, zo uitgebreid (binnen bepaalde kaders) of beknopt als zij willen.

Dit betekent wel dat de onderzoeksgroep betrekkelijk klein is. Op de uitkomsten van het onderzoek zal dan ook weinig te generaliseren zijn. Omdat de leerlingen niet geselecteerd zijn op basis van cijfers of andere specifieke kenmerken, is de verwachting wel dat het onderzoek iets zegt over Amadeus-eindexamenleerlingen havo in het algemeen. De hoop en ook wel de verwachting is echter dat de school in zijn geheel iets

aan het onderzoek kan hebben, mede doordat voor het gemiddelde niveau leerlingen is gekozen en doordat de geïnterviewde docenten veelal ook in andere klassen van andere niveaus les geven.

De opzet van het interview is te vinden in de bijlagen. De vragen die gesteld zijn, kunnen uiteindelijk ingedeeld worden in drie categorieën. De uitwerkingen van de interviews zijn dan ook op basis van deze categorieën gelabeld. Allereerst is gevraagd naar wat docenten en leerlingen onder zelfstandig werken verstaan en hoe dit volgens hen op het Amadeus wordt vormgegeven. Daarna is gevraagd naar de mening van de docenten en leerlingen over de werkzaamheid van zelfstandig werken. Hierbij is dieper in gegaan op de vraag in hoeverre zelfstandig werken bijdraagt aan het opnemen van stof, het aanleren van vaardigheden, het voorbereiden op het Centraal Eindexamen en het voorbereiden op een vervolgstudie en het latere leven. Ook zijn de respondenten bevraagd over eventuele andere voordelen en nadelen van zelfstandig werken op het Amadeus. Tot slot is de respondenten gevraagd naar randvoorwaarden: wat moet de docent en wat moet de leerling doen om het zelfstandig werken goed te laten verlopen? Hierbij is ook gevraagd of de respondenten eventueel zaken anders zouden regelen als zij het voor het zeggen zouden hebben. Tijdens de interviews kwamen behalve de bezigheden van docenten en leerlingen dan ook veel randvoorwaarden naar voren die meer praktisch van aard zijn. Deze zijn ook in de labels en dus de resultaten van het onderzoek opgenomen.

De labels zijn zoals eerder vermeld gevormd op basis van de drie bovenstaande categorieën. In totaal zijn er zes labels: drie voor de docenten en drie voor de leerlingen. Naast het scheppen van een totaalbeeld van het zelfstandig werken op het Amadeus wordt namelijk ook veel aandacht besteed aan de verschillen tussen docenten en leerlingen. Het is namelijk interessant te achterhalen of dat wat docenten denken en bedoelen wel zo overkomt op de leerlingen en andersom.

Resultaten interviews

Definitie 'zelfstandig werken' docenten

Over de definitie van zelfstandig werken waren de geïnterviewde medewerkers van het Amadeus Lyceum eensgezind. Voor de docenten houdt zelfstandig werken in, dat hun leerlingen na een korte instructie baas zijn over hun eigen leerproces. In havo 5 houdt dat in dat leerlingen een eigen manier van plannen hebben en zelf verantwoording dragen voor de invulling daarvan, binnen de gegeven kaders zoals het schoolgebouw en het werken naar het Centraal Staatsexamen. De leerlingen worden door het Amadeus Lyceum uitgedaagd om uit grotere stukken informatie zoals een 'weekbrief' (waarin behandelde stof weergegeven wordt), de ELO en uit instructies de goede informatie te filteren. De leerlingen kiezen zelf uit de verzamelde informatie wat het belangrijkste is

om te gaan doen. De docenten geven aan dat voorbereiding en initiatief hierbij worden gestimuleerd. De leerlingen worden continu op zichzelf aangewezen: ik heb deze informatie, hoe ga ik dat zo inplannen dat ik al het werk afkrijg? Een havo 5-leerling weet volgens de respondenten dan ook zelf welke kennis het eindexamen vereist en weet vervolgens naar welke instructie hij of zij zou moeten en wanneer hij of zij welk werk moet doen. De leerling is in dit proces geheel zelfsturend: er is geen directe begeleiding van een docent die iedere week controleert of de leerling zich aan zijn of haar eigen planning houdt.

De ondervraagde docenten waren het echter ook eens dat het begrip per leerling verschilt. De afweging ligt bij de mate waarin leerlingen door hen worden begeleid en hoeveel ze zelf ondernemen. De leraren merken in de praktijk dat dit afhankelijk is van het initiatief en de kwaliteiten van de verschillende leerlingen. Bij de ene leerling is zelfstandigheid meer ontwikkeld dan bij de ander. De docenten geven aan dat ze rondlopen om hulp te bieden bij zelfstandig werken en dan per leerling bekijken hoeveel begeleiding deze nodig heeft. De leerlingen die meer begeleiding nodig hebben gaan vervolgens aan de slag met behulp van de docent.

Definitie 'zelfstandig werken' leerlingen

Ook de antwoorden van de leerlingen op de vraag wat zij onder zelfstandig werken verstaan komen grotendeels met elkaar overeen en ook met die van de docenten, zij het in andere bewoordingen. Zelfstandig werken is als je voor jezelf werkt, zonder last van anderen en in je eigen tempo. De taken krijg je van de leraar, maar de leerlingen plannen het zelf in, doen het allemaal zelf en bepalen ook zelf wanneer ze hulp vragen. Het werk moet op tijd af, maar de leerling krijgt eigen verantwoordelijkheid over hoe dat gebeurt. Belangrijk is vooral dat niet alles door de docent wordt voorgezegd, maar dat de leerlingen zelf actie ondernemen als ze tegen problemen aanlopen.

Verschillen tussen leerlingen zitten vooral in hun mening over samenwerken met andere leerlingen. De ene leerling geeft aan dat zelfstandig werken inhoudt dat je veel met anderen werkt, bijvoorbeeld door huiswerk of leerstof te splitsen. Voor de andere leerling is zelfstandig werken echt ieder voor zich voor zijn eigen vak en het is dan ook alleen zelfstandig als je individueel werkt.

Op het Amadeus Lyceum is er volgens de leerlingen veel vrijheid, want je mag zelf kiezen wat je doet. Dat geldt vooral tijdens KWT, waar de leerlingen in het domein zitten om zelfstandig te werken aan een willekeurig vak. Een leerling geeft verschillende opties voor KWT aan, zoals verder werken aan een vak (bijvoorbeeld voor de week erna), of leren voor een toets. Een derde opties is spelletjes doen of een film kijken, ondanks dat dit officieel niet mag en het ook wel wordt gecheckt.

Ook tijdens zelfstandig werken tijdens instructie-uren ervaren de leerlingen veel vrijheid. Als iets belangrijker is dan het vak waar ze op dat moment zitten, mogen ze vaak daaraan werken. De controle hierin verschilt erg per vak.

De geïnterviewde leerlingen lijken dit alles redelijk vanzelfsprekend te vinden, hoewel enkelen aangeven dat ze soms aan hun lot worden overgelaten. "Ik vind dat er een duidelijk verschil is tussen zelfstandig werken en in het diepe gegooid worden. Op het Amadeus is het vaak dat laatste." De reden hiervoor is volgens de betreffende leerling dat de planning vaak verandert, waar je als leerling dan zelf achter moet komen.

Het is opvallend dat de geïnterviewde leerlingen aangeven dat ze geen planning maken, maar ter plekke bepalen wat ze gaan doen. De door de docenten zo gewenste voorbereiding laat dus wat te wensen over.

Mening docenten over zelfstandig werken

De geïnterviewde docenten waren allen van mening dat leerlingen meer stof opnemen wanneer ze zelfstandig aan het werk gaan dan wanneer hen iets opgedragen wordt. De leerlingen zijn op deze manier bewuster met hun werk bezig. Het gaat volgens de docenten hierbij om het verschil in intrinsieke motivatie. Als de leerlingen zelf iets op moeten zoeken, de bottom-up benadering, dan werkt dat beter. De docenten wezen op het principe van 'ownership': de leerlingen lopen zelf tegen problemen aan, die ze zelf moeten oplossen of aan iemand anders moeten uitleggen. De leerlingen krijgen de stof niet opgelegd, maar het is belangrijk voor henzelf. De respondenten deelden dan ook de mening dat leerlingen die op het Amadeus Lyceum floreren, initiatiefnemende leerlingen zijn, die vanuit zichzelf geïnteresseerd en nieuwsgierig zijn. Voor de ene leerling is zelfstandig werken dan ook geschikter dan voor de ander. Veel leerlingen die niet uit zichzelf hulp vragen bij docenten lopen een enorme achterstand op en raken gedemotiveerd.

De docenten wijzen erop dat het op het Amadeus Lyceum in eerste instantie om vaardigheden gaat en minder om de kennis. Vaardigheden zoals zelfstandig plannen en het bewaken van hun eigen leerproces is wat leerlingen vanaf de brugklas aangeleerd krijgen. Daarnaast leren zij veel samen te werken en leren zij te evalueren met behulp van de mentoren. Het grote voordeel dat de leerlingen bij studeren en op later op hun werk daardoor hebben werd door elk van de respondenten genoemd. Op het MBO en het HBO moeten de leerlingen immers ook hun eigen ontwikkelpunten formuleren, zelf bepalen of ze naar colleges gaan en wat ze eruit halen. Terwijl harde kennis wellicht wat minder geleerd wordt, ontwikkelen leerlingen zich volgens de respondenten meer als persoon dan op traditionele scholen. Leerlingen moeten op het Amadeus Lyceum immers voor zichzelf opkomen in zowel groeps- als leerprocessen.

De leraren vinden dat hun leerlingen goed worden voorbereid op het eindexamen, ondanks het genoemde verschil tussen de cijfers die behaald worden bij schoolexamens (welke hoger zijn) en eindexamens. Dit verschil wordt verklaard doordat er op het Amadeus Lyceum veel keuzevrijheid is als het gaat om toetsafname, terwijl bij het eindexamen alles hetzelfde is. Het eindexamen maakt geen onderscheid tussen leerlingen, terwijl dat op het Amadeus Lyceum juist wel het geval is. De docenten maken zich echter geen zorgen over deze statistieken en wijzen erop dat traditionele scholen vijftig jaar voorsprong hebben op vernieuwingscholen zoals het Amadeus Lyceum.

Dat Amadeus Lyceum-leerlingen relatief gezien veel zelfstandig werken wordt door docenten soms als moeilijk ervaren, omdat de leerlingen lang niet altijd met hun vak bezig zijn op het moment dat zij in het domein aanwezig zijn. Vakinhoudelijke gesprekken met leerlingen worden door docenten daarom gemist. Daartegenover staat het voordeel dat leerlingen kunnen kiezen om extra aandacht te besteden aan vakken die ze moeilijk vinden, wat op traditionele scholen veel minder eenvoudig is.

Mening leerlingen over zelfstandig werken

De antwoorden op de vraag of de leerlingen veel stof opnemen dankzij zelfstandig werken lopen redelijk uiteen. Opvallend is dat veel leerlingen aangeven in principe meer te leren van instructie. De meeste leerlingen geven dan ook aan dat ze soms wat meer instructie zouden willen krijgen, omdat ze daar meer van leren.

De meeste leerlingen zijn echter niet overwegend negatief over het opnemen van stof. Een leerling zegt de mogelijkheid tot individuele begeleiding tijdens KWT als een voorrecht te zien, want dan kan ze gerichte vragen stellen en leert ze meer dan klassikaal. Een andere leerling zegt dat ze veel leert van zelfstandig werken omdat ze goed kan overleggen. Een nadeel is volgens haar wel dat de concentratie minder is als je iets samen doet. Concentratie is het grootste probleem bij de leerlingen die het meest negatief zijn over het opnemen van stof door zelfstandig werken. Ze zeggen snel verkeerd bezig te zijn en denken dat dit in het traditionele onderwijs sneller wordt opgemerkt.

Hoewel de leerlingen niet echt een planning maken, geven de meesten van hen wel aan dat ze leren plannen op het Amadeus Lyceum: "qua vaardigheden leer je wel plannen en structuur aanbrengen, ook al houd je je er niet aan. Je bent er toch mee bezig." Een leerling vermeldt ook andere vaardigheden, zoals computervaardigheden en presenteren. Ze denkt dit laatste vooral meer te leren dan leerlingen op traditionele scholen.

Over de vraag of ze goed voorbereid worden op het eindexamen zijn de leerlingen wat negatiever. Leerlingen vinden de vraag lastig te beantwoorden, maar denken dat ze nog wel wat vaardigheden en het niveau van het examen missen. Deze leerlingen zouden graag wat meer met examenstof willen oefenen in de les. Ook geven leerlingen aan dat

er veel in groepjes gewerkt wordt op het Amadeus Lyceum, terwijl dat op het examen niet kan: "dan sta je er in je eentje voor." De leerlingen noemen ook een positief punt: "plannen en zelfstandig werken is erg belangrijk als je eenmaal moet gaan leren voor het eindexamen, want dan moet je het toch ook zelf doen."

De leerlingen zien het zelfstandig werken op het Amadeus Lyceum allemaal als een goede voorbereiding voor later. "Op het Amadeus Lyceum heb je een betere voorbereiding op je studie dan op andere scholen, omdat je hier veel zelf moet regelen." Leerlingen ondersteunen deze beweringen met het feit dat ze van oud-leerlingen hebben gehoord dat de manier van werken op het Amadeus Lyceum goed aansluit op het vervolgonderwijs. Ook voor een voorbereiding op de werkvloer is het zelfstandig werken nuttig: "Later kan je niet op een docent rekenen, je moet alles zelf doen als je werkt," aldus verschillende leerlingen.

Randvoorwaarden docenten

Om de leerlingen goed te kunnen laten werken, is volgens de ondervraagde docenten het belangrijkste dat duidelijk is voor leerlingen wat er van hen verwacht wordt. De leerling moet daartoe informatie aangereikt krijgen van wat er in de komende week moet gebeuren, weten wat hij of zij moet gaan leren, ofwel weten wat de leerlingen aan het eind van de week moeten kennen en kunnen. Een belangrijke voorwaarde van het geven van informatie is dat er geen dubbelzinnig interpreteerbare opdrachten worden aangereikt, waarbij de criteria niet duidelijk zijn. De docenten zelf moeten altijd beschikbaar zijn voor eventuele vragen, toezicht houden en een leerklimaat creëren in het domein. Dit houdt in dat het rustig in het domein moet zijn en er sprake is van een werksfeer. Zelfstandig werken werkt volgens de meeste ondervraagde docenten alleen bij duidelijke spelregels. De expert bepaalt het speelveld en welke keuzes de leerlingen kunnen maken. De docent is daarom verantwoordelijk om te zorgen voor voorwaarden en beperkingen. Verschillende geïnterviewde leraren waren van mening dat hoe meer structuur de leerlingen geboden wordt, hoe beter de leerling leert. Het consequent hanteren van regels werd hierbij als heel belangrijk gezien.

De docenten wezen erop dat het korte bestaan van het Amadeus Lyceum in de praktijk nog wel zichtbaar is, omdat er vaak nog wordt geëxperimenteerd met concepten. Een andere omstandigheid is dat het Amadeus Lyceum een 30 à 40 procent wisselend docentenbestand heeft. De recente oprichting en de veelvuldige verandering van het lerarenbestand worden vooral bij het consequent hanteren van regels als belemmerende omstandigheden ervaren door docenten.

Op het Amadeus Lyceum wordt relatief veel zelfsturing van de leerlingen verwacht. Als de leerlingen in groepjes aan het werk zijn, betekent dat één tafel met leerlingen de hele werksfeer in een domein weg kan nemen. Het is voor veel leerlingen daarom moeilijk om

geconcentreerd zelfstandig aan het werk te gaan. De ondervraagde leraren schatten in dat de helft genoeg discipline en concentratie heeft om zichzelf aan het werk te zetten. De andere helft wordt door docenten gestuurd om zelfstandig te gaan werken.

Een laatste veelgehoorde voorwaarde om zelfstandig werken bij leerlingen goed te laten verlopen is een voldoende bezetting van docenten. De ondervraagde leraren geven aan een meer gespreide bezetting te willen. Het komt voor dat er te weinig docenten beschikbaar zijn, waardoor een domeinassistent verantwoordelijk wordt voor negentig leerlingen. Dit werkt volgens de docenten niet, omdat deze dan alleen bezig zijn met het corrigeren van leerlingen. Wanneer iedereen verantwoordelijk is voor dertig leerlingen werkt het systeem wel. Extra domeinassistenten en meer docenten in een domein zou daarom een gewenste situatie zijn om de leerlingen goede ondersteuning te kunnen bieden bij zelfstandig werken. Daarbij geven docenten aan graag strengere, uniforme regels te zien. Telefoons en i-Pods zouden tijdens instructies en zelfstandig werken in een kluisje thuis horen en niet bij de leerlingen. Leerlingen zeggen soms tegen leraren dat ze een heel blok niets hoeven te doen. Omdat vaak onduidelijk is wat de algemene regels in school zijn, zou een structureel strengere aanpak uitkomst bieden volgens de ondervraagde leraren.

Randvoorwaarden leerlingen

De leerlingen vertellen dat zij veel waarde hechten aan begeleiding door docenten bij zelfstandig werken, terwijl tegelijk duidelijk wordt dat leerlingen vooral zelf initiatief moeten tonen als zij begeleiding willen van docenten. De volgende uitspraken van verschillende leerlingen ondersteunen dit: "als hij/zij er is, ga ik gelijk naar de docent. Soms als je veel uitleg nodig hebt maak je van tevoren een afspraak met de docent. [...]Als je hulp nodig hebt van de docent, moet je zelf initiatief nemen. Zelf vragen of hij/zij je ergens mee wil helpen."

Over de beschikbaarheid van de docenten zijn de leerlingen erg kritisch. "De docenten waar je vragen aan wilt stellen lopen tijdens KWT nooit in het domein of ze geven les [...] ik wil dat er meer docenten in het domein aanwezig zijn [...] de leraren zijn veel te weinig beschikbaar voor vragen," zijn uitspraken die bij alle leerlingen terug komen. Verschillende leerlingen geven aan meer individueel contact te willen over hun vakken, waarbij leraren meer naar leerlingen mogen toestappen. Veel leerlingen willen daarnaast (zoals eerder vermeld) meer instructie.

Een ander kritiekpunt van verschillende leerlingen is het houden van orde door de docenten. Als een van de leerlingen het zelf voor het zeggen zou hebben, zou ze "strenger worden bij zelfstandig werken en de leraren veel meer laten pushen. Ik zou zeggen dat de leraren veel meer langs moeten lopen bij leerlingen." Andere leerlingen bevestigen dat leraren meer orde zouden moeten houden: "ik zou proberen leerlingen

meer toe te spreken als ze niks doen. Bijvoorbeeld de naam opschrijven als de leerling niks doet. En drie keer is straf. Het mag strenger, er mag meer gestraft worden. Je denkt dat je alles hier kan maken." Er is volgens de leerlingen dus vaak sprake van teveel vrijheid: "ik vind dat ik meer les moet krijgen en minder vrijgelaten moet worden in een grote zaal en ga maar doen waar je zin in hebt", aldus een van de leerlingen.

Bepaalde praktische zaken helpen niet bij het orde houden volgens de leerlingen. Zo geeft een leerling aan dat er soms geen domeinassistent is, waardoor de docent als 'gevangenisbewaarder' moet optreden in plaats van als expert. Leerlingen zouden willen dat er meer docenten in plaats van stagiaires worden aangenomen en dat er minder mensen tegelijk in een domein zitten.

Andere praktische problemen die genoemd worden zijn onder andere misverstanden tussen leraren en leerlingen en onduidelijke planningen waar niet alles op staat. Dit leidt ertoe dat sommige leerlingen soms het idee hebben dat ze in het diepe gegooid worden. Andere leerlingen geven echter aan dat als iets niet in een weekbrief staat, ze het altijd wel tijdens lessen te horen krijgen, van klasgenoten en via het toetsrooster.

Hoewel ze minder kritisch over zichzelf zijn, kunnen leerlingen zelf ook bijdragen aan betere opbrengsten van zelfstandig werken. Verschillende leerlingen geven aan dat ze zelf op een stille plek kunnen gaan zitten waar ze geconcentreerd kunnen werken, bijvoorbeeld in de stilleruimte. Afleiding van anderen wordt vaak genoemd als een groot probleem.

Behalve dat ze zelf veel initiatief moeten nemen vragen leerlingen graag advies aan elkaar en proberen ze samen problemen op te lossen voordat ze naar de docent stappen. Een leerling geeft tot slot het volgende aan: "zelfstandig werken lukt als je jezelf een doelstelling stelt van wat je moet halen tijdens zelfstandig werken. Dat helpt mezelf, anders ben ik te snel tevreden."

Conclusie en discussie

Nu de resultaten uit de interviews voor de docenten en leerlingen apart verwerkt zijn, kunnen conclusies getrokken worden over de verschillen en overeenkomsten tussen deze respondenten.

Het begrip 'zelfstandig werken' houdt voor zowel docenten als leerlingen van het Amadeus Lyceum in dat leerlingen baas zijn over hun leerproces. De leerlingen bepalen zelf in welk tempo ze werken, schakelen zelf hulp in bij problemen en zijn er zelf verantwoordelijk voor dat hun werk op tijd af is. De leraren geven aan dat er een nuance geplaatst moet worden bij het begrip 'zelfstandig werken', omdat ze in de praktijk verschillen zien in de mate van zelfstandigheid van leerlingen. Bij leerlingen ligt er een nuanceverschil in het begrip 'zelfstandig werken' tussen individueel werken en in groepjes aan het werk gaan.

Als het gaat om de mening van de respondenten over de werkzaamheid van zelfstandig werken, zijn docenten positiever dan leerlingen. Terwijl docenten er op wijzen dat leerlingen niet door hen aan het werk gezet worden en daardoor bewuster zelf met hun werk aan de slag gaan, geven leerlingen juist aan meer informatie op te nemen door instructies van docenten: bij uitstek momenten waar informatie van bovenaf opgelegd wordt.

Zowel docenten als leerlingen geven aan dat leerlingen in de tijd die ze krijgen om zelfstandig te werken vaak met andere dingen bezig zijn. Leraren wijzen er op dat leerlingen die weinig initiatief nemen en weinig gemotiveerd zijn het daarom extra moeilijk hebben op het Amadeus Lyceum, omdat dit juist kwaliteiten zijn die op deze school gevraagd worden. Leerlingen hebben meer het idee dat het nauwelijks opgemerkt wordt als ze niet zelfstandig aan het werk gaan en dat ze daarom niet zo nodig hoeven te werken. Daarnaast zijn er veel prikkels in het domein die hen afhouden om zelfstandig te gaan werken. Of zelfstandig werken goed is of niet hangt volgens alle respondenten daarom vooral samen met het vermogen van een leerling om zichzelf te motiveren. Docenten en leerlingen hebben hun twijfels of de wijze van zelfstandig werken op het Amadeus Lyceum een goede voorbereiding is op het eindexamen. Terwijl iedereen zelf zijn eigen tempo kan bepalen bij zelfstandig werken, wordt er op het examen niet gedifferentieerd tussen leerlingen.

Wél zijn alle respondenten positief over zelfstandig werken als goede voorbereiding op het HBO en later. Ook hier zullen de leerlingen immers baas zijn over hun eigen leerproces en zullen ze zelf initiatief moeten nemen om succesvol te kunnen zijn.

Als het gaat om de voorwaarden om zelfstandig werken goed te laten verlopen realiseren de leraren zich dat zij degenen zijn die de spelregels bepalen. Uit de interviews blijkt dat zelfstandig werken vaak bemoeilijkt wordt door veel afleiding in het domein en te veel vrijheid voor leerlingen om te doen wat ze willen. Leerlingen geven dan ook aan dat wat hen betreft de 'spelregels' bij zelfstandig werken strakker gehanteerd zouden mogen worden. Zowel leraren als leerlingen erkennen het belang van duidelijke regels en het consequent handhaven hiervan. Terwijl de leerlingen aangeven dat de docenten wat strenger zouden mogen zijn, lijken de docenten te vinden dat dit buiten hun macht ligt. Zij hebben behoefte aan strakkere en meer uniforme schoolregels.

Zowel leerlingen als docenten geven aan dat er vaak een onderbezetting is van docenten en domeinassistenten. Omdat er te weinig toezichthouders aanwezig zijn tijdens blokken dat leerlingen zelfstandig aan het werk moeten, is het vaak lastig om orde te houden en een werksfeer te creëren in het domein. Dit heeft als gevolg dat zowel docenten als leerlingen aangeven dat ze te weinig inhoudelijk kunnen praten over het werk waar de leerlingen op dat moment zelfstandig mee aan de slag zijn. Zo blijkt dat zowel leraren als

leerlingen met name op het belang van goed geregelde randvoorwaarden wijzen om zelfstandig werken goed te laten verlopen.

Over het algemeen kan gezegd worden dat leerlingen en leraren een genuanceerde mening hebben over zelfstandig werken op het Amadeus Lyceum. Beide groepen zien veel voordelen, maar zijn ook erg kritisch. Wel kan gezegd worden dat leerlingen van het Amadeus Lyceum kritischer zijn dan hun docenten. Met name als het gaat om de randvoorwaarden zouden de leerlingen graag verbeteringen willen zien. Het is belangrijk om hier in ogenschouw te nemen dat het Amadeus Lyceum een betrekkelijk nieuwe school is, met een nieuw onderwijsconcept. De school zit in een proces van ontwikkeling door ervaring. Het zou daarom interessant zijn om een onderzoek als deze over vijf jaar nogmaals uit te voeren.

Daarnaast is het interessant om een bredere groep docenten en leerlingen te interviewen om zodoende een betrouwbaarder en vollediger idee te krijgen van de praktische neerslag van het concept van het Amadeus Lyceum. Een vergelijking met andere vernieuwingsscholen of traditionele scholen kan bijdragen aan het definiëren van de identiteit van het Amadeus Lyceum.

Bronnen

- Algemeen directeur Luc Stevens. Gevonden op: www.nivoz.nl, 17 september 2010.
- Buist, H.J. (2007). Vox Hieronymi. Jaargang 35 – no. 9 – 2007.
- Zuidweg, M. (2006). Dat eeuwige wachten. NRC Handelsblad, 25 november 2006.
- Dijkstra, R. (2002). Krachtig leren; adaptief onderwijs. APS.
- Adaptief onderwijs. Gevonden op: www.holtbanck.nl, 17 september 2010.
- Schoolgids Amadeus Lyceum. Gevonden op: www.amadeuslyceum.nl, 1 oktober 2010.
- Nuy & van Vroonhoven (2003), Zelfstandig leren. EPN, Houten.
- Sol & Stokking (2009), Mondelinge feedback bij zelfstandig werken; Interactie tussen docenten en leerlingen in het VO. Universiteit Utrecht.
- Oostdam, R., T. Peetsma et. al. (2006), Leren van het nieuwe leren: casestudies in het voortgezet onderwijs. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut van de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen, Universiteit van Amsterdam. Gevonden op:
<http://www.sco-kohnstammstituut.uva.nl/pdf/sco757.pdf>

Bijlage: Opzet diepte-interview

Wat verstaan lln/doc zelf onder zelfstandig werken?

- Kun je omschrijven wat volgens jou zelfstandig werken inhoudt?
- Hoe zou je het zelfstandig werken op het Amadeus omschrijven?

Doorvragen:

- In hoeverre bepaal je/bepaalt de leerling zelf welke taken je/hij/zij wel of niet doet? Kortom: heeft de leerling een keuze uit meerdere opties?
- In hoeverre bepaal je/bepaalt de leerling zelf op welke manier een taak wordt uitgevoerd?
- In hoeverre maak je/maakt de leerling een eigen planning van de week? Wat wordt door de school/docent bepaald en wat mag je zelf invullen?
- In hoeverre houd je je aan je planning? Op welke manieren zorgt de docent dat de leerling zich aan de planning houdt?
- Als een leerling een probleem tegenkomt, binnen een taak of binnen de eigen planning, wat doet de leerling dan? Eerst zelf een oplossing zoeken of snel naar de expert? Wat doet de docent dan om de leerling te helpen? Komt deze direct met een oplossing of motiveert hij/zij de leerling eerst om zelf alternatieven te verzinnen?
- Kun je omschrijven hoe een KWT-blok eruit ziet?

Doorvragen:

- Waarin verschilt het KWT-blok volgens jou van 'normale' blokken?
- Hoe weet je en bepaal je wat je in een KWT-blok gaat doen? Staat dat van tevoren vast?

vergelijken met de theoretische ideeën van de school

Percepties van de werkzaamheid/effectiviteit

- Wat vind je van zelfstandig werken op het Amadeus?

Doorvragen:

- Leer je veel stof *door* zelfstandig te werken?
- Leer je veel *van* zelfstandig werken? (samenwerken, plannen, andere voorbeelden?)

- Zorgt zelfstandig werken volgens jou voor een goede voorbereiding op het CSE/PTA?
 - Zorgt zelfstandig werken volgens jou voor een goede voorbereiding op je studie/werk later?
 - Welke (andere) voordelen zie jij in de manier van zelfstandig werken op het Amadeus?
 - Welke nadelen?
- Wat vind je van de rol van de docenten nu tijdens gewone domeinblokken (behalve instructie)? En tijdens KWT? En van de leerlingen?
 - Wat verwacht je van de docent/wat is je rol en zijn je taken als docent tijdens de domeinblokken (exclusief instructie) en KWT? Wat moet hij/zij wel en niet doen, hoe zou je de begeleiding willen zien? Zijn hierbinnen verschillen tussen de domeinblokken en KWT?
 - Wat moet je/de leerling zelf doen om het zelfstandig werken prettig en nuttig te laten verlopen? (In hoeverre) gebeurt dat ook?
 - Wat zorgt ervoor dat zelfstandig werken niet prettig verloopt en niet nuttig is? Komt dit voor op het Amadeus (hoe)?
 - Past jouw favoriete manier van werken/lesgeven bij het Amadeus? In hoeverre wel/niet en waarom?
 - Als je directeur van het Amadeus zou worden, zou je dan dingen veranderen en zo ja wat en waarom (niet)?